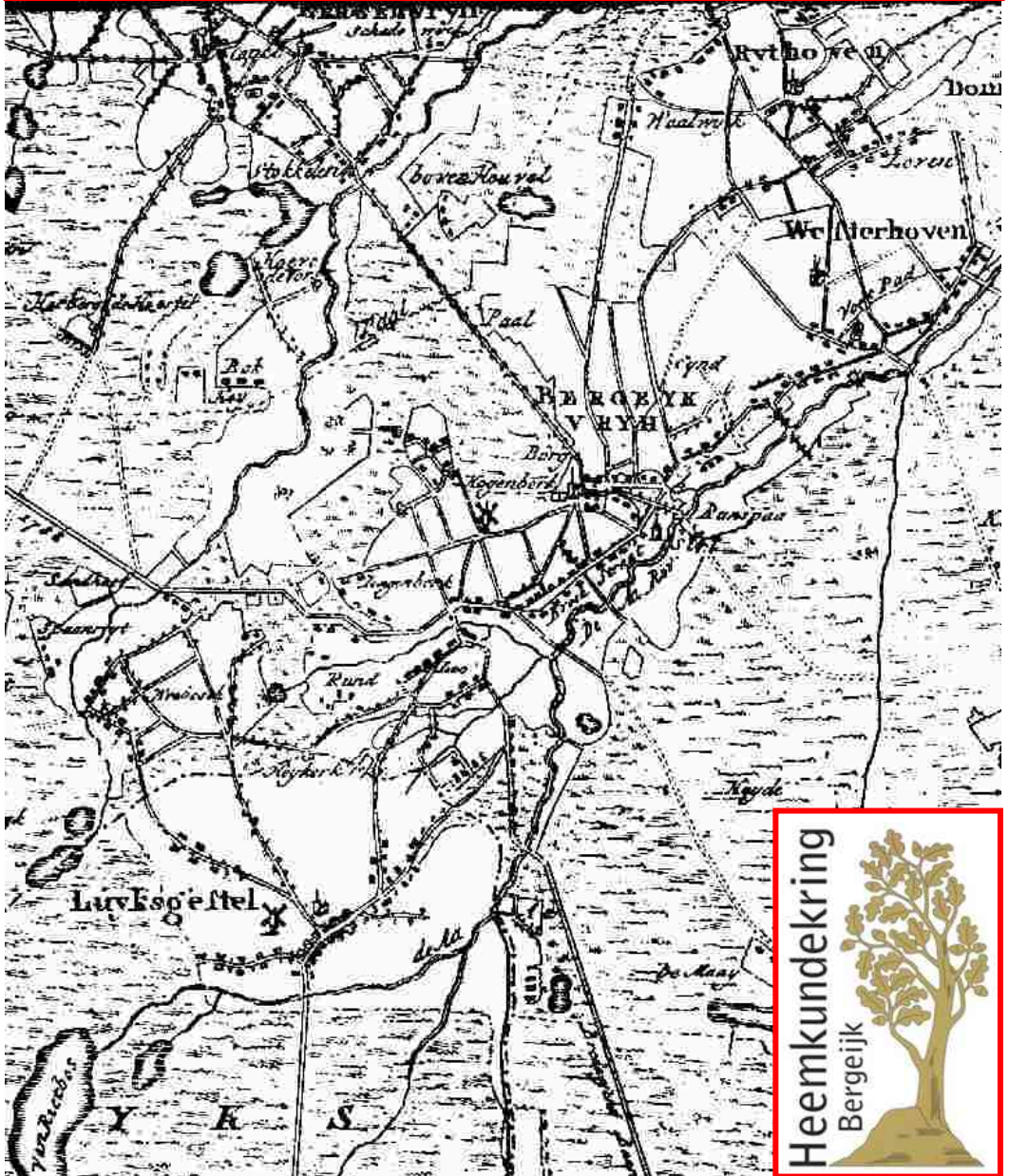

DE KEERSOPPER

Jaargang 11

Nr. 42

Juni 2016

Heemkundering
Bergeijk

DE KEERSOPPER

NR 42

juni 2016

TER INLEIDING

De Keersopper heeft weer een gevarieerd assortiment in de aanbieding. Hij doet in dit opzicht nauwelijks onder voor de Bergeijkse winkeliers – eerste helft twintigste eeuw – over wie onze redacteur Jaap Bussing zijn licht laat schijnen. Antoon Roijers: gespecialiseerd in radio's, rijwielen, licht- en krachtinstallaties, putboringen, waterleiding, koperslagerij en benzine. Als dat geen supermarkt avant la lettre was.

Gelukkig hadden de Bergeijknaren toen ook al weer wat te besteden. Dat was wel eens anders geweest. Straatarm, dat waren ze in voorgaande eeuwen. Zó arm dat Bergeijk bijna uitgestorven was. Ook daarover heeft Jaap Bussing een interessant artikel geschreven.

Intussen blijft het Luchtkasteel ons bezighouden. Piet Aarts zet enkele feiten op een rij en ontdekt dat er op de informatieborden hier en daar een puntje van de i is gevallen. Maar och.... luchtkastelen stroken nu eenmaal niet in alle opzichten met de werkelijkheid.

De prijs voor het meest ijzingwekkende verhaal gaat naar Ad Tilborghs. Hij schreef een bloedstollende verhandeling over hondsdolheid. De remedie? Met een gloeiende pook de wond uitbranden. Daar hoefde je niet eens voor naar het bedevaartsoord van Sint Hubertus in de Ardennen; de plaatselijke smid kon het ook.

De redactie wenst u veel leesplezier.

Cas van Houtert, eindredacteur

IN DE WINKELS VAN BERGEIJK WAS VAN ALLES TE KOOP

Oude winkels in ons dorp, die alleen nog bestaan in onze herinnering. De deurbel rinkelt, een warme groet en bijna alles verkrijgbaar. Wat niet

op voorraad is, wordt besteld en thuis bezorgd. Van streepjescode en houdbaarheidsdatum heeft men nog niet gehoord. Onze gedachten gaan terug naar de tijd van voor de jaren '60 in de vorige eeuw.

*Sigarenwinkel v.d.
Grinten*

In de periode 1950 tot 1960 had Bergeijk, nog bestaande uit 't Hof, 't Loo en de Weebosch, 4600 tot 6200 inwoners. Er waren ongeveer vijftig winkels. Dit valt op te maken uit een oude opgave van weekblad De Eyckelbergh over het aantal winkels dat adverteerde in dit blad. Wat waren dat voor winkels? Op deze lijst komen we onder meer twee bakkers, vier slagers, vijf fietsenmakers, drie schoenwinkels, twee kappers en twee drogisterijen tegen. Soms treft men een zeer vreemde combinatie van activiteiten aan bij één en dezelfde ondernemer. Bij voorbeeld rijwielen en kruidenierswaren bij de firma F. Buytels in de Broekstraat; een koper-slagerij, radio's, rijwielen, licht- en krachtinstallaties, putboringen, waterleiding en benzine bij de firma Antoon Roijers; smederij en rijwielhandel bij de weduwe Van Poppel op het Loo; bakkerij, kruidenierswaren en lunchroom "De Eskimo" bij Coenen-Sengers, nu Daris Woninginrichting in de Burg. Magneestraat.

In die tijd gaven de kruideniers winkelboekjes uit aan hun klanten. Vooraan in dit boekje stond de rubriek 'Wat moet ik bestellen', een handig overzicht van de gangbare voedingsmiddelen uit die tijd. De klanten

noteerden in het boekje de winkelwaren die zij de komende week nodig hadden. Eenmaal per week werden deze boekjes bij de mensen thuis opgehaald. De bestelde boodschappen werden één of twee dagen later thuisbezorgd. Bij aflevering werden de goederen door de klant betaald of op de lopende rekening bijgeschreven. Kopen op de pof heette dat. Zo stonden de mensen regelmatig bij de winkeliers in het krijt. De achterstallige betaling werd vaak pas voldaan als de overheid de kinderbijslag had uitbetaald.

Het Eindhovens Dagblad van 4 januari 2016 meldde in het artikel 'De buurtsuper als maatschappelijke weldoener' dat winkels zich meer zouden gaan inzetten voor de leefbaarheid in een dorp. Het sociale leven is door een andere manier van boodschappen doen totaal veranderd.

In oude winkels stond nog vaak een bank of stoel voor de klant. Met de winkelier en andere klanten werd het wel en wee van het dorp besproken.

Men nam nog de tijd voor zulke gesprekken.

Ook werd er in het weekend volop gedanst in één van de vijf danszalen.

Een opmerkelijk feit is dat winkels nogal eens alleen door de vrouw gerund werden, terwijl haar man een andere baan

had. Op die manier werd een redelijk inkomen van zo'n 75 tot 100 gulden

in de week verdiend. Waren zij soms de voorlopers van de huidige ZZP-ers?

Tegenwoordig kennen veel steden en dorpen een hoge leegstand in het winkelbestand. Men is op zoek naar een formule om het winkelen in het dorp weer aantrekkelijk te maken en de leefbaarheid en sociale betrokkenheid te bevorderen. Het echte antwoord daarop heeft men nog niet gevonden.

Jaap Bussing

Bronnen:

*Knipselarchief gemeente Bergeijk
Eindhovens Dagblad*

BERGEIJK, den 19

GEE. LOMMELAARS,
BERGEIJK.
HOTEL „DE KRUIER“

NOTA

voor De Dvrouwi

van GEZUSTERS LOMMELAARS.

1911. 1000. 1000. 1000.		
12	Waterham	50
20	Waterham	50
	Souper	1 00.
	Log onbyts	2 00
	Diner	1 50
	Souper	1 00
	Log onbyts	2 00.
	Lunch	1 00
		9 50

*v. Alder
Ja Lommelaars*

WAT WAREN ZE ARM IN BERGEIJK...

Een veel besproken onderwerp van de laatste tijd, vormt de dreigende achteruitgang van onze verzorgingsstaat, met als gevolg verschraling van voorzieningen en armoede. Armoede is echter van alle tijden en arm waren ze vroeger in de Kempen. Tot circa 1100 droeg uitsluitend de geestelijkheid zorg voor de armen.

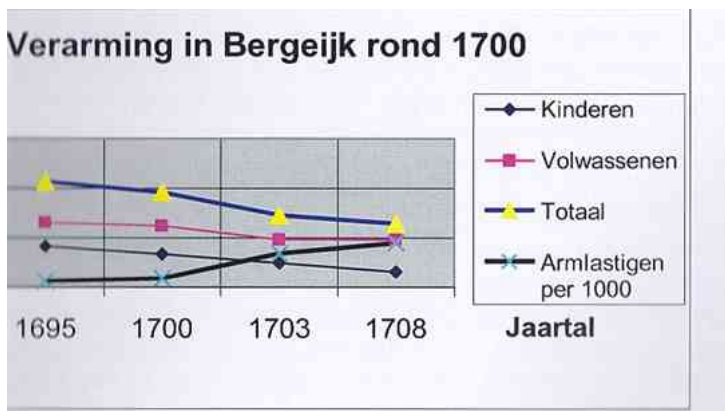
Een aantal feiten over armoede in de loop der eeuwen.

In 1648, aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog, vestigden zich in Noord-Brabant protestantse kerkgemeenschappen. Deze protestanten namen, na verloop van tijd, het bestuur van de katholieken in de dorpen over. Er werden nieuwe instellingen voor de zorg van armen en zieken gesticht. Dit werd een taak van de gemeente en de diaconie van de protestantse kerk. Zo gebeurde dit ook in Bergeijk.

In 1672 vielen de Fransen ons land binnen. Vanuit 's-Hertogenbosch kwam toen het bevel dat de bewoners van de Kempen hun vee, graan, stro en hooi naar deze stad moesten komen brengen. Het land moest vertreden,

omgeploegd en onbruikbaar gemaakt worden. Ondanks dit bevel roofden de Fransen vee en lieten zij de mensen een brandschatting betalen. Op deze manier droegen vriend en vijand bij aan de ondergang van de boeren. Een kwart van de bevolking moest vervolgens in leven gehouden worden met een uitkering uit de armenkas. Het gevolg was dat Bergeijk in 1683 vrijwel geheel door de bevolking verlaten was.

Circa 100 jaar later, in 1795, was de armenkas in het dorp helemaal leeg. Hierdoor was de gemeente genoodzaakt een extra vorm van belasting in te voeren. Grote

armoede bleef er in de eerste helft van de negentiende eeuw. In 1831 leefde 18 procent van de bevolking in het dorp van de bedeling. Het landelijke percentage was 10 procent.

Vanaf 1854 moest iedere gemeente in de maand december het maximum aan ondersteuning van de armen voor het volgende jaar bepalen. Deze hulp moest bij voorkeur in natura gebeuren (levensmiddelen, brandstof, kleding, beddengoed en huisvesting). In december 1854 bepaalde de gemeente Westerhoven een aantal maatregelen voor zijn inwoners. Ongehuwden die niet in staat waren te werken en bij anderen in de kost waren, kregen 75 gulden per jaar. Zelfstandig wonende ongehuwden, die slechts gedeeltelijk in staat waren om in hun eigen onderhoud te voorzien, kregen van januari tot juli 60 cent en van juli tot en met december 50 cent. De armen die niet konden werken en een gezin van tien of meer personen moesten onderhouden, kwamen in aanmerking voor 3 gulden per week. Waren er minder kinderen in het gezin dan was de uitkering naar rato lager. De ondersteuning in natura bestond voornamelijk uit het verstrekken van brood en aardappelen. Vlees werd alleen bij hoge uitzondering verstrekt.

Een langdurig armlastige kreeg in 1892 in Westerhoven het volgende: een das, stopgaren, zakdoek, vlees in de maanden mei en juni, enkele hemden, broek, sokken, stuk leer en 117 gulden aan kostgeld per jaar. Huishuur werd meestal direct aan de verhuurder betaald.

Het armenbestuur moest vanaf 1855 bestaan uit drie leden die door het gemeentebestuur voor een periode van zes jaar benoemd werden. Kandidaten voor deze functie konden door het armenbestuur of de gemeente worden voorgedragen. Het lidmaatschap van het armenbestuur was niet bepaald een begeerde functie. De gemeenteraadsleden die tot lid benoemd werden, waren verplicht de benoeming ook aan te nemen. Zij konden er slechts eervol onderuit komen als ze binnen zeven dagen na die benoeming tien gulden (het loon van twee werkweken) in de gemeentekas stortten.

Begin 1900 verbeterde geleidelijk – door het gebruik van kunstmest en de stichting van Boerenleenbanken – de positie van de boeren in een agrarisch georiënteerd dorp als Bergeijk.

De Eerste Wereldoorlog ging aan Nederland voorbij. Wel kwamen er veel Belgische vluchtelingen naar hier die opgevangen moesten worden. De Tweede Wereldoorlog gaf meer problemen. Nadat het zuiden in 1944 bevrijd was, duurde het nog een jaar voordat de rest van Nederland aan de beurt kwam. Door grote schaarste aan voedsel en brandstof kwamen 22.000 Nederlanders om van hongersnood en kou. Gelukkig was er in Bergeijk en omgeving voldoende voedsel beschikbaar. Wel was er een groot gebrek aan overige huishoudelijke artikelen.

In Nederland leeft, nu in 2016, circa 4 procent van de bevolking onder de armoedegrens. Het C.B.S. spreekt liever over huishoudens met een laag inkomen van 1020 euro voor een alleenstaande en 1920 euro voor een gezin met twee kinderen. In groot Bergeijk krijgen nu ongeveer 30 gezinnen ondersteuning in natura van de plaatselijke voedselbank. Landelijk gezien maakt slechts 16 procent van de rechthebbenden gebruik van deze voorziening. Waarschijnlijk schamen mensen zich voor hun

armoede en is er veel verborgen leed. Het ontbreekt aan voldoende inkom-
men om in de eerste levensbehoeften te voorzien.
Door het gebrek aan geld is er ook vaak sprake van sociale armoede.
Het is te hopen dat de mensen in de toekomst wat meer oog krijgen voor de
noden van elkaar.

Jaap Bussing

Bronnen:

Archief Protestantse Kerk

Knipselarchief gemeente Bergeijk

P.N. Panken "Beschrijving Bergeijk"

Gesprek Aquinohuis

Drs. H.J. van der Heijden

"Groot geweld in kleine dorpen"

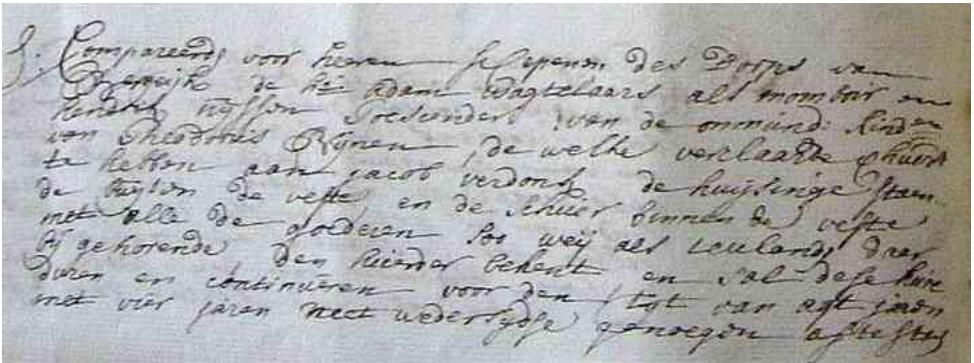
VAN HET SLODT TOT LUCHTKASTEEL

Het project luchtkasteel 2013 aan de Hoek/Lijnt zou nooit tot stand gekomen zijn als daar niet eerst een echt kasteel had gestaan. Tot beter begrip van het luchtkasteel is enig inzicht in het echte kasteel gewenst ¹.

Voorgeschiedenis

Tijdens de zich voortslepende 80-jarige oorlog werd in 1612 een lijst opgesteld waarop gebouwen werden vermeld die in verband met de landsverdediging van belang zouden kunnen zijn.² Voor Bergeijk prijkte op deze lijst “ .. een huijs van outs t’Casteel genaempt, alwaer eertijts volck op heeft gelegen”.

Deze laatste toevoeging verwijst naar het krijgsvolk en naar de schermutselingen eind zestiende eeuw tussen de Staatse troepen van Maurits en de Spanjaarden. Hoewel er sprake is van afbraak en ontmanteling van de vesting moet het gebouw bij die schermutselingen toch nog redelijk intact zijn gebleven want uit akten, vastgelegd in de schepenbankprotocollen, blijkt dat Adam Wagtelaars en Hendrik Nijssen, in 1732, als voogden over de onmondige kinderen van Theodorus Bijnen, ‘de huijsinge staende buijten de veste en de schuer binnen de veste, met alle de goederen soo weij als teuland, daer bij gehorende’ verhuuren aan Jakob Verdonk.³

Tien jaar later sluiten Bartel Bijnen, inmiddels mondig geworden en handelend namens zijn broers Arnoldus en Gijsbert, en de hierboven al genoemde Wachtelaars en Nijssen namens de twee zusjes Johanna en

Dorothea een nieuwe pachtovereenkomst met Jacob Verdonk aangaande *'huijs, hoff, aengelag met aenhorige weij en teullanden gelegen tot Bergeijk bij het slot'* voor 4 gulden huur per jaar boven de lands- en dorpslasten. De overeenkomst geldt voor zes jaar en kent speciale voorwaarden: *Huurder moet 'jaerlijx 2 vijmen dakstroij verleggen tot sijn costen, waer voor hij den afval heeft en den decker de cost moet geven; en verders de wanden in behoorlijke reparatie onderhouden. Maer latten, fitsel moet van het goet comen, soo als heur die aengewesen sal worden. Den huijrder sal jaerlijx voor eens op het goet mogen cappen een hondert mutsaert'*.⁴

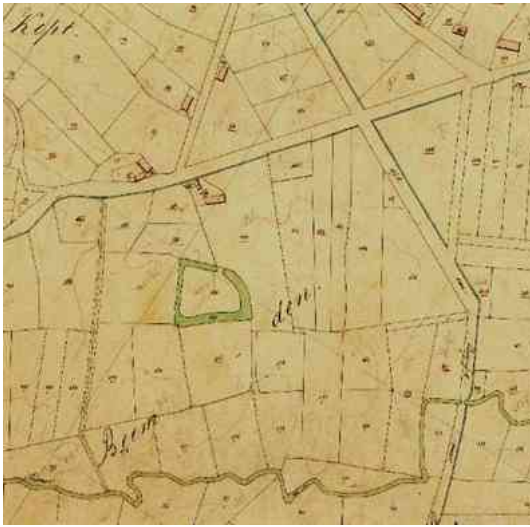
*n.b.: kaart "ondersteboven",
noord-zuid oriëntatie
is omgekeerd*

Het verplichte onderhoud heeft kennelijk geloond, want een kleine twee eeuwen na de ontmanteling van de vesting door de Spanjaarden wordt door Hendrik Verhees in 1779 het goed nog op de kaart aangeduid als *Het Casteel* en prominent met twee gebouwen op de kaart ingetekend.

Vijf jaar later kopen Francis Ermen en Hendrik Aarts samen het kasteel, of wat daar nog van over was, en in 1788 neemt Ermen, na het overlijden van Hendrik Aarts, diens gedeelte over en mag hij zich de laatste kasteelheer van Bergeijk noemen. Het is wel een zware titel voor de eigenaar van dat *'bouwwallig huys, van ouds genaamt het Slotd'* zoals het in de acte van transport wordt omschreven.⁵ Ermen zou dan ook nog vijf jaar lang bouwmaterialen van de sloop van de ruïne verkopen. In 1832 wordt op de eerste kadastrale kaart van Bergeijk de loop van de geschiedenis bevestigd: Bergeijk heeft geen kasteel meer. Op de kaart staat alleen nog de slotgracht ingetekend.

We roepen P.N.Panken - toen nog net geen schoolmeester - op als getuige en lopen een eindje met hem mee:

*In de namiddag van Donderdag 29sten [augustus 1839] wandelde ik eens naar de velden, welke ten zuiden van het dorp, langs de rivier gelegen zijn. Bij deze gelegenheid heb ik ook het zoogenaamde slot, alwaar in vroeger dagen een kasteel plagt te staan, oplettend afgezien. De vesten waarmede hetzelfde omringd was zijn nog in wezen; doch op sommige plaatsen, van lieverlede, alsook door het aanwinnen van grond smaller geworden.*⁶

Vier jaar later schrijft hij:

*Woensdag nam. 2 Aug. [1843] had ik de standplaats van het gewezen kasteel met deszelfs tegenw. eigenaar D. Klein bezocht. In juni jl. zijn de daarvan nog in wezen zijnde vesten gedempt. De stof of aarde daartoe heeft men uit het midden van het perceel genomen. Van de fondamente[n] waren nog omtrent vijf karvrachten steenen en stukken uit den grond gegraven. Ook ontdekten de arbeiders, Maandag middags 2 Junij een stuk eikenhout, diep in de aarde, ter plaatse, alwaar weleer de ophaalbrug voor dit kasteel was. Thans is aldaar ook de ingang tot het perceel land. Zondag middag 2 Julij daaropvolgende zag ik ten huize van Klein, dit hout.*⁷

Als in 1843 het puin geruimd en de gracht gedempt is, lijken alle sporen van wat ooit Casteel of Slotd geweest zou zijn, definitief gewist.

Of toch niet helemaal? In 1844 laat Panken ons weten:

*Zondag 12 Mei van Borkel naar Bergeijk gaande, nam ik bij David Klein te Bergeijk eene oude kruik, met wapens en vreemde opschriften prijkende, zonder jaartal, in oogenschouw. Weinige dagen te voren was dezelve, ter plaatse waar vroeger een kasteel stond, bij het verder dempen der vesten of grachten, dat in Junij des vorigen jaars, door het instorten der aarde uit het perceel nagenoeg reeds verrigt was, omtrent het midden des perceels ontdekt; de arbeiders hadden er drie stukken afgestoken.*⁸

Fragmenten van 3-oren-potten, nog in de 21^e eeuw gevonden op het kasteelterrein

Panken: *“Thans bestaat er niets meer, dat nog herinnert aan het Kasteel of Slot van Bergeik, of zoo als men het ook noemde het huis de Poort of Ter Poorte, behalve de ronde vorm van een stuk weiland”*
 Wanneer Panken deze laatste zin geschreven heeft, kunnen we niet met zekerheid zeggen. Hij staat gepubliceerd in *“Beschrijving van Bergeik”*, uitgegeven in 1900.

Deze pot met drie oren is te zien in Bezoekerscentrum ‘Teutenhuis’

‘Maar gelukkig hadden we de ‘foto’ nog!’

Dat er niets meer bestaat dat nog herinnert aan het kasteel is en wordt gelogenstraft. Zijn het al niet de aardewerkscherven of de door Ermen verkochte bouwmaterialen die alsnog getraceerd zouden kunnen worden, dan is het in ieder geval het project Luchtkasteel dat de herinnering, het kasteel en het gebied waar het stond, weer tot leven brengt.

Luchtkasteel

Het besef van wat verdwenen is, vergroot de wens een beeld te krijgen van wat er ooit was.

In zijn boek *‘Het vergeten landschap’*, bl. 73-76, zet Hans Verdonk uiteen wat het project Luchtkasteel inhoudt;

zie website www.geschiedenisbergeijk.nl

Fase 1 van het project, uitgevoerd in 2013, behelsde het visualiseren van het kasteel: Door de juiste standplaats te kiezen lukt het om de kasteelruïne en de gracht ‘terug te zien’ in het landschap.

Voor beter begrip van de herinrichting van het landschap zijn nog enkele informatieborden geplaatst met vermelding van enkele geschiedkundige bijzonderheden. Echter, waar luchtkastelen worden gebouwd, is een foutje gauw gemaakt. Nog maar nauwelijks geplaatst, werd het bord met de kasteelruïne al ‘aangevochten’; met name het tekstgedeelte: *“Het ontmantelde fort gaat verder als ‘Huys De Poort’. In 1694 wordt het geheel verdeeld tussen de families Bijnen, Van Poppel, Daris en Wachtelaars.”*

Voorjaar 2014 laat ene R. Dekkers, nazaat van de kasteelbewoners, weten: *“Er is geen enkele aanwijzing voor de kennelijke veronderstelling dat de familie Daris ook een aandeel in het voormalige slot van Bergeijk heeft gehad”*.

Enkele feiten op een rij:

- Volgens een acte van erfdeling, 22 september 1694, werden de goederen van Bartholomeus Bijnen en Catherina van Esch verdeeld bij ‘blinde lotinge’ en in drie ‘cavelen’. De tweede kavel ging naar Dirk en Helena. Bij die verdeling wordt de naam Daris niet vermeld.

- Twee weken later, op 5 november, verkoopt Helena Bijnen - weduwe van Bartel Ooms met zes kinderen - haar aandeel aan broer Dirk.
- Ruim twee weken daarna, op 22 november, trouwt zij met Cornelis Jan Daris, weduwnaar van Maaijke Schoofs met drie kinderen.

Cornelis Jan Daris verschijnt dus een maand te laat op het toneel om feitelijk mee te (ver)delen. Hij zal overigens toch wel via zijn nieuwe bruid en latere transacties hebben meegeprofiteerd, zoals bij de verkoop van perceel “de vogelsanger en sijn voorhoofd daerbij” door Helena Bijnen in 1721 aan Gijsbert Ooms.⁹

Dekkers schrijft verder: “.. *kom ik tot de slotsom dat het infobord betreffende het slot feitelijk onjuiste informatie bevat en aanpassing behoeft*”. Onjuiste informatie bevat in ieder geval de voorlaatste zin op het infobord, die luidt: “*In 1848 werd de gracht gedempt.*” We weten uit de nauwkeurige verslaglegging van Panken dat dit in 1843 moet zijn gebeurd.

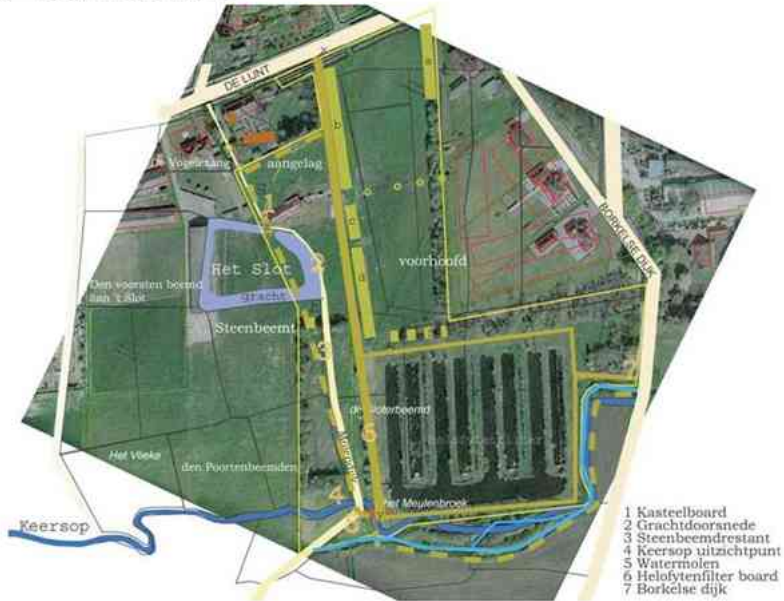
Een ander informatiebord op het kasteelterrein, over de middeleeuwse watermolen die daar dichtbij aan de Keersop stond, mag ook niet onomstreden worden genoemd. Het betreft de tekst: “*Verondersteld wordt dat de molen tijdens de Tachtigjarige Oorlog door de Spanjaarden rond 1592 verwoest is.*” Verondersteld had ook kunnen worden dat de molen door de Staatse troepen van Maurits werd verwoest; zij konden het hout goed gebruiken voor hun versterkingen. Of: verondersteld wordt dat er van de watermolen rond 1592 niets meer te zien was. Als er toch veronderstellingen vermeld worden, had er beter kunnen staan: Verondersteld wordt dat de molen in 1545 niet meer in gebruik was, omdat hij niet (meer) genoemd wordt op het overzicht van op last van keizer Karel V gevisiteerde watermolens.¹⁰

Dekkers concludeert dat de tekst “..... *aanpassing behoeft.*”

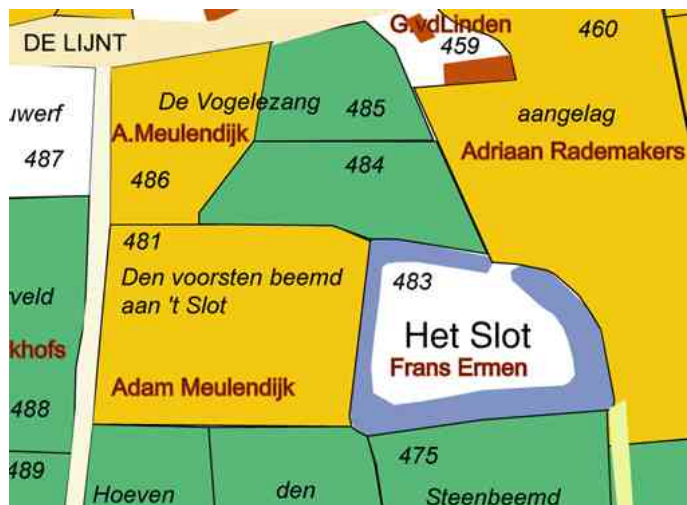
Moeten we ingrijpen of moeten we maar genoeg nemen met het feit dat luchtkastelen nooit helemaal stroken met de werkelijkheid?

Piet Aarts

Project LUCHTKASTEEL

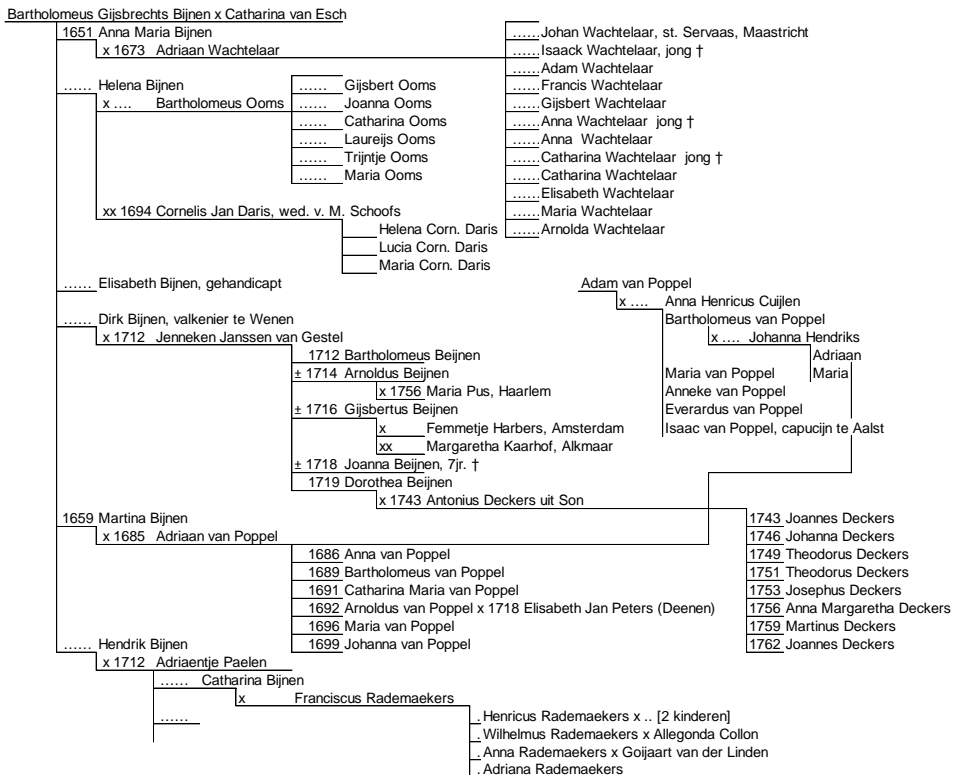

Geplande bezienswaardigheden bij het indienen van Project Luchtkasteel (Wim van Dooremolen, februari 2007).

Detail uit de Slotpercelenkaart van 2006. De percelen met kadasterregistratie van 1832 (sector B): De eigenaren volgens Maatboek 1791.

Genealogisch overzicht

Bronnen:

1. *W. van Dooremolen, Keersopper 41, jrg.11, bl. 8-14*
2. *W.Hagen in Het Brabants Kasteel, jrg.11, bl 63*
3. *Bergeijk, inv. Nr. 81, folio 53verso, 1732*
4. *Bergeijk, inv. Nr. 52, folio 128, 1742*
5. *RA Bergeijk, inv. Nr. 58, folio 160 verso, 1788*
- 6-7-8. *Panken, Dagboeken, deel 1, bl. 18-48-52*
9. *RA Bergeijk, inv. Nr.36, folio 388verso, 1721*
10. *B. de Nooier in: D. Vangheluwe, Bergeijk in kaart, bl.318, 2009*

HONSDOLHEID IN DE KEMPEN, CIRCA 1900

Inleiding

Hondsdolheid, of zoals onze voorouders zeiden, de razernij, is nog steeds (en terecht) een gevreesde ziekte, ook al komt hij in onze streken bijna niet meer voor. Louis Pasteur ontwikkelde er dan wel een serum tegen, maar als zich ergens in het land een geval voordoet, staan de kranten er vol van. Dat bewijst wel, dat de schrik er nog goed inzit. Als je de verhalen in de oude boeken mag geloven, had de ziekte een gruwelijk verloop en eindigde zij bijna altijd met de dood van het slachtoffer. In de kronieken wordt vooral melding gemaakt van moeders die aan hondsdolheid leden en in het razende stadium van de ziekte hun eigen kinderen verscheurden. Het volk heeft altijd behoefte gehad aan spectaculaire verhalen en een korrel zout lijkt ook hier niet misplaatst, maar het blijft een feit dat hondsdolheid verschrikkelijk veel leed heeft veroorzaakt.

To Riethoven is de geheele gemeente verlagen. Geen wonder! D. Zaterdag toech heeft een hond, die, volgens de verklaring van den heer De Mondt, rijks-voearts te Breda, lijdende was aan hondsdolheid, vijf personen en zeven honden gebeten. Van een der personen is het aangezicht letterlijk opengereten; de anderen zijn gebeten in de armen of de beenen.

Iedereen is bang, als hij een hond ontmoet. Niet alleen te Riethoven, maar ook in de aangrenzende gemeenten zijn dan ook reeds veel honden doodgeschoten.

Gelukkig, dat er maatregelen genomen worden, om zooveel mogelijk verdere onheilen te voorkomen.

Naar wij vernemen, had de eigenaar van den dollen hond niets aan het beest bespouwd dan dat het een paar dagen eten geweigerd had. Men meende dat het dier ziek was. Bij de opening door den rijks-voearts bleek, dat de maag niets meer bevatte dan een weinig helm.

Dit artikel gaat over de hondsdolheid in Bergeijk en omgeving, vooral gebaseerd op artikelen die wij vonden in Nederlandse kranten. Wat opvalt, is dat onze regio vooral in 1906 te maken had met een horde dolle honden. In dat jaar werden in vrijwel elke Kempische gemeente dolle honden aangetroffen en moesten maatregelen worden genomen om groot onheil te voorkomen.

Maar eerder al, in 1889

Algemeen Handelsblad 6-12-1889

(zie knipsel uit het A.H.), toen een effectief middel tegen hondsdolheid nog moest worden uitgevonden, was Riethoven en omstreken in rep en roer.

In 1906 begon in Zuid-Oost-Brabant de hondsdolheid epidemische vormen aan te nemen.

Een greep uit de krantenberichten van dat jaar:

- Te Steensel is een hond afgemaakt, vermoedelijk lijdend aan hondsdolheid

- Te Zeelst is een hond, lijdend aan dolheid, afgemaakt

- Te Waalre zijn een tweetal honden doodgeschoten, vermoedelijk lijdende aan dolheid

- Te Vessem is een landbouwer door een dolle hond gebeten. Deze man zal naar Parijs gaan om in het instituut Pasteur te worden behandeld

- Te Eindhoven moest wederom een hond, waarbij zich verschijnselen van dolheid voordeden, worden afgemaakt

- Te Veldhoven zijn, nadat een sigarenfabrikant was gebeten door een dolle hond, zeven honden afgemaakt

- Te Bladel is hondsdolheid geconstateerd. De hond met een andere, door hem gebeten, zijn afgemaakt

Ook Bergeijk ontkwam niet aan een geval van hondsdolheid:

De molenaar Kuijken, op het Loo bij Bergeijk, merkte aan zijn hond teekenen van razernij op, en schoot hem voor de voorzichtigheid dood. Door den districts-veearts uit Breda, werd last gegeven, het cadaver op te graven en na onderzoek is geconstateerd, dat het dier in hoogen graad lijdende was aan dolheid. (Noordbr.)

NvdD 8-11-1906

Een Virusinfectie

Rabiës, beter bekend als hondsdolheid, is een virusinfectie van het centraal zenuwcentrum in de hersenen die altijd dodelijk afloopt indien symptomen aanwezig zijn. De enige remedie is dan ook: voorkómen. Het virus wordt overgebracht door een beet, krab of lik van een besmet dier. Via wondjes in de huid of de slijmvliezen (ogen, mond) dringt het virus het lichaam binnen. Eenmaal in het zenuwstelsel doorgedrongen, zal het virus

hondsdolheid veroorzaken en is, zonder een doeltreffende medicatie, geen genezing mogelijk. Afhankelijk van hoe dicht bij de hersenen de beet of wond zich bevindt, kan het weken tot vele maanden duren voordat de verschijnselen zich openbaren.

Ook wolven, vossen, katten kunnen besmet zijn met het dodelijke virus.

De hond

Een dolle hond is meestal voortvluchtig en zwerft eenzaam rond.

Hij schudt met een hangende kop en open muil. Zijn tong hangt eruit en hij wil amper eten of drinken. Steeds druipt speeksel uit zijn bek, de bloeddoorlopen ogen staan verdraaid. Het beest is vol angst, de staart hangt tussen de poten. Hij is weerspanning en blaft tegen zijn eigen schaduw. Andere honden mijden hem en zijn bang voor hem.

De patient

Mensen die in vroeger tijden genezing zochten tegen de hondsdolheid, moesten op bedevaart naar de abdij van Saint-Hubert (Ardennen), waar een priester een kerf maakte in hun voorhoofd en er een vezeltje instopte van de bewaard gebleven stola van St. Hubertus.

Eenmaal weer thuis moest de zieke een aantal leefregels navolgen: 40 dagen binnenblijven, dagelijks biechten, alléén slapen, zuiver water drinken en wit brood met hardgekookte eieren te eten. Niet wassen, scheren of het haar kammen.

Gloeiend ijzer

Een tweede mogelijkheid om genezen te worden, was uitbranden van de beet met een zogenaamde Hubertussleutel, een kopie van de gouden sleutel, die St. Hubertus bij zijn bisschopswijding van St. Petrus had gekregen. Deze sleutels zijn ongeveer 20 cm lang. Uit het houten heft steekt een spijkervormig, hand gesmeed ijzer, dat uitloopt in een platte kop, een soort stempel, waarin een jachthoorn is gegraveerd. Met dat gloeiende ijzer werd de beet van de dolle hond uitgeschroeid.

Hoewel zeer barbaars en pijnlijk was deze vorm van wondbehandeling de enige methode waarvan men wist dat ze echt hielp. Ze voorkwam dat de ziekte zich metterdaad in het lijf kon nestelen. Eigenlijk hoefde het slachtoffer niet naar de abdij in de Ardennen af te reizen. Ook met de

verdikte punt van een ijzeren pook, gloeiend heet gemaakt in een smidsvuur, kon de beetwond volledig worden uitgeschroeid.

Preventie

Zodra ergens (het vermoeden van) hondsdolheid de kop opstak, nam de overheid maatregelen. Onmiddellijk werd verordonneerd dat alle hondenbezitters verplicht waren om maandenlang hun honden te voorzien van een muilkorf. Loslopende honden, waarvan de eigenaar niet kon worden getraceerd, moesten worden afgemaakt. Dat muilkorven riep grote weerstanden op bij de jagers die met hun honden het jachtveld introkken. Maar ook zij konden zich niet onttrekken aan deze door de overheid genomen maatregel. In 1882 leek het erop dat in onze Kempen bij wijze van preventie bijna elke hond óf aan de ketting moet hebben gelegen óf voorzien was van een muilkorf.

De Commissaris des Konings in Noord-Brabant heeft, naar aanleiding van een te Vessem voorgevallen geval van hondsdolheid, het vastleggen of het muilkorven van honden bevolen voor de om Vessem gelegen gemeenten Oost-, West- en Middelbeers, Hooge en Lage Mierde, Hoogeloon, Hapert en Casteren, Oerle, Veldhoven en Meerveldhoven en Duizel en Steensel.

Tilburgsche Courant
23-3-1882

Tilburgsche Courant
2-4-1882

Door den Commissaris des Konings in Noord-Brabant is bevel gegeven, dat in de gemeenten Luyksgestel, Eersel en Sterksel, gedurende 4 maanden alle honden, die zich buiten woningen of vaartuigen in de gemeenten bevinden, en niet binnen een afgesloten erf aan een ketting liggen, moeten zijn voorzien van een muilkorf, volgens het vastgestelde model en zulks wegens een geval van hondsdolheid in eerstgemelde gemeente voorgekomen.

Louis Pasteur (1822-1895), een Franse scheikundige en bioloog, vooral bekend vanwege de naar hem vernoemde pasteurisatie-techniek, had in 1885 een vaccin tegen hondsdolheid ontwikkeld waarmee hij dat jaar het leven redde van een negenjarig, met hondsdolheid besmet jongetje. Binnen de kortste keren was het succes wereldwijd bekend. In 1906 behandelde het Instituut Pasteur te Parijs 772 personen. Bij slechts twee personen had de behandeling geen succes. De behandelde personen waren bijna allemaal Fransen. Slechts 25 vreemdelingen, onder wie 22 *Hollanders*, lieten zich in Parijs opnemen. Dit kleine getal vreemdelingen is een gevolg van het

feit, zo schreef een krant, dat de meeste *beschaafde landen* reeds een Instituut Pasteur bezitten, uitgezonderd Nederland...

Een jaar later ging men met twee kinderen uit Luyksgestel naar Parijs voor een geneeskundige behandeling.

Hubertusbrood.

Dat voor het voorkomen van hondsdolheid nog in de twintigste eeuw een beroep op de H. Hubertus werd gedaan, kan worden geïllustreerd met een anekdote van de schrijver/dichter Frans Hoppenbrouwers (1940-2013), geboortig van Valkenswaard maar opgegroeid in Westerhoven.

Hij herinnert zich uit zijn jeugd nog dat *we op 3 november brood meenamen naar de vroegmis en het door de pastoor lieten wijden.*

Thuisgekomen aten we dat brood op, zonder boter of beleg, anders hielp het niet. Wie van dat brood gegeten had, was in zekere zin immuun tegen dolle honden en kon ze bezweren met een schietgebedje naar Hubertus: Ik kwam al over St. Hubertus zijn graf zonder stok of zonder staf: kwade hond, sta stille, 't is St. Hubertus wille.

LUIKSGESTEL. Vrijdag bezochten dr. v. d. Hagen uit 's-Hertogenbosch en dr. Dagevos uit Valkenswaard deze gemeente, ten einde een onderzoek in te stellen naar een geval van hondsdolheid, dat alhier zou voorgevallen zijn. Noodzakelijk werd geoordeeld dat de twee kinderen die door den dollen hond gebeten waren, zich te Parijs onder geneeskundige behandeling zouden stellen. Zaterdagmorgen hebben zij reeds de reis naar de wereldstad aanvaard.

Als gevolg van dit geval van hondsdolheid kunnen wij nog mededeelen, dat te dezer plaatse de honden wederom gedurende 4 maanden de muilbanden moeten dragen. Ook zijn reeds voorzichtigheids halve vele honden afgemaakt, van welke eenigszins vermoed wordt dat zij gebeten waren.

NTC 10-6-1907

Ad Tilborghs

Regenwulpen

Numenius Phaeocephalus

Herkenningpunten:

Gestreept vederdek met grauwe inktvlekken.
Pruisischblauwe stelpoten.
De enigste vogel die ik ooit gezien heb met een gouden bek.

Eigenschappen:

Zeer statige en elegante weidevogel.
Broedt in uitgedroogde inktpotten.
Spuit met inkt als hij in het nauw komt
Oostindisch doof voor regenwormen.

Biotoop:

Boekenmarkten en tijdschriftkiosken
Bakent zijn territorium af met inktvlekken.
Wordt in zijn voortbestaan bedreigd door gebrek aan inktvissen.

Uit 'Feiten naast vogelhumor' door Henny Herps (www.levide.nl) november 2004

IN DIT NUMMER

In de winkels van Bergeijk was van alles te koop

Jaap Bussing

pag. 2

Wat waren ze arm in Bergeijk...

Jaap Bussing

pag. 5

Van Het Slodt tot Luchtkasteel

Piet Aarts

pag. 9

Hondsdolheid in de Kempen, circa 1900

Ad Tilborghs

pag. 18

ISSN: 2213-820X

Redactie: info@heemkundekringbergeijk.nl

Cas van Houtert

Wim van Dooremolen

Jaap Bussing

Ad Tilborghs

Martien Veekens (tevens vormgeving en productie)